

(ע"ב) 'סבר אביי למימר חטא בפני עצמו ועשה בפ"ע היכי דמי, דיתבי בשני מקומות וקא מורו בתרי איסורי. אמר ליה רבא: אטו שני מקומות גורמין...' – סברת אביי צריכה באור, כיון

שהורו בשני איסורים, מה לי מקום אחד מה לי שני מקומות.

ויש לפרש מה שאמר אביי 'וקא מורו בתרי איסורי' הכוונה 'או דקא מורו בתרי איסורי'. ודעתו היתה [שלא כהנחת הגמרא דלעיל, כנ"ל] שלא נאמר דין 'מתכפר עם הצבור' אלא כשידע בהוראת ב"ד ואזי הוראתם חלה גם עליו כמו על כל ישראל, ואין כאן 'הורה לעצמו'. אבל אם היה במקום אחר או שהורה באיסור אחר – כיון שלא ידע מהוראתם, חייב בפני עצמו. ואכן כך מפורש הדבר לגרסת התוס' 'דיתבי בשני מקומות וקא מורו בחד איסורא'.

ורבא אמר שאין הדבר תלוי כלל במקומות, אלא באיסור אחד לעולם מתכפר עם הצבור [ואפילו בשני מיני חלב – נחשב כאיסור אחד]. ואין דין 'עשה בפני עצמו' אלא בשני איסורים, והרי בשני איסורים אין כלל נפקותא במקומות (עפ"י חזו"א טו, ג).

[יתכן שהלכו בזה לשיטתם ביבמות יד. שלדברי אביי אין איסור 'לא תתגדדו' – לא תעשו אגודות אגודות' בשני בתים דינים בשני מקומות אלא במקום אחד, שסובר שהוראת ב"ד מעיקרא אינה חלה במקום האחר שיש שם ב"ד המורה ובא. ועל כן הכהן המופלא, אינו נחשב תולה בב"ד שבמקום האחר. ורבא אינו סובר חילוק מקומות, והוצרך לחלק שם באופן אחר. ואמנם לא דמי ממש, שהרי כאן מדובר בב"ד הגדול שהוראתם הוראה לכל ישראל, ומ"מ לאביי כיון שלא הגיעה ההוראה למקומו, נחשב כאילו אין שם הוראה].

ז'אילו משיח בעבודת כוכבים לא קתני, מתניתין מני רבי היא דתניא משיח בעבודת כוכבים – רבי אומר: בשגגת מעשה... ותסברא...' – נראה שדיוק הגמרא מתייחס לשתי המשניות; הן לדין העלם דבר עם שגגת מעשה, הן לדין קיום מקצת וביטול מקצת האמור קודם לכן [ולכך לא דייקו שם, שהמתין לכאן לדון בשניהם]. ומשתיהן דייק שתנא דידן סובר שמשיח בעכו"ם חייב בשגגת מעשה גרידא, וממילא אין חילוק בין מקצת לכל הגוף, שאין זה שייך אלא לענין שם 'הוראה'.

ודחו להוכיח מהמשנה הבאה שאין לדייק כן, שהרי לענין זדונו כרת ושגגתו חטאת ודאי אין חילוק בין עכו"ם לשאר מצוות.

דף ח

'משיח מנלן – לאשמת העם הרי משיח כצבור. נשיא – יליף מצות מצות...' – אין להקשות מדוע דרשו כהן משיח מלאשמת העם ולא מאותה גזרה שוה שדרשו נשיא, מצות מצות מציבור – כי ודאי עדיף ללמוד מן הכתוב המפורש באותה פרשה שאשמת משיח כאשמת העם, מללמוד ממקום אחר. ועוד, אין שייך להקשות כן שהרי אין אדם דן גזרה שוה מעצמו אלא אם כן קבלה מרבו, ושמא למדו בהדיא 'מצות מצות' רק בנשיא ולא במשיח (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"א שנא).

'לפי שמצינו שחלק הכתוב בין רבים ליחידים, רבים בסייף וממונן אבד, יחידים בסקילה וממונן פלט, יכול נחלוק בקרבנותיהם...' – כי עלה על הדעת לומר שהסיבה שחלוקים בממונם היא תוצאה ממה שחלוקים במיתתם [כלשון שאמרו במקום אחר 'יחידים בסקילה לפי כך ממנון פלט, מרובין בסייף לפי כך ממנון אבד'], וכיון שמצינו ששינוי המיתה עושה חילוק בדין הממונ, כמו כן יש לו לעשות חילוק בקרבנותיהם (עפ"י אור לציון יבמות ט. וע"ע ברש"י סנהדרין קיא: מתוך שהחמרת על היחידים במיתתו, הקלת עליו בממונו, ע"ש במרגליות הים ובמש"כ שם).

'... הא חלק הוה אמינא נחלוך, מאי נייתי, נייתי פר – צבור בשאר מצות הוא דמייתו... – ואין לנו לבדות מלבנו מין קרבן חדש שלא מצאנוהו כלל קרב על עוון כזה, כגון עגל וכבש – שלענין זה הרי אלו כשאר חיות שאינן קרבות על המזבח (עפ"י ריטב"א ביבמות ותורא"ש).

ואמרי לה כדי' – 'כדי' – חנם, ריק [כמו 'לא שדי אינש זוזי בכדי'], כלומר שלא נזכר שם אומרו אלא נאמר בסתמא (עפ"י רש"י גטין פה: ד"ה ולורכיה. ויש שהבינו בכונת רש"י ש'כדי' – שם חכם, אולם המעיין ברש"י יוכיח שכונתו הפוכה – ללא שם חכם. וכן מפורש בדברי כמה ראשונים. ע' בפירוט במצוין ביוסף דעת ריש ב"מ).

'איזו היא מצוה שהיא בדיבורו של הקב"ה וצוה ע"י משה, הוי אומר זו עבודת כוכבים, דתנא דבי ר' ישמעאל 'אנכי' ולא יהיה לך' מפני הגבורה שמענום' – ע' במובא במכות כד.

(ע"ב) 'איזו היא מצוה שהיא נאמרה בתחלה, הוי אומר זו עבודת כוכבים. והא אמר מר עשר מצות נצטוו ישראל במרה?... – לפרוש רש"י קשה מדוע לא הקשו ממצות החדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שניתנה לישראל, וכן משבת שניתנה ברדפידים?

ופרש בספר באר שבע שהכונה על הציווי הראשון שנצטוו בו האדם, ותנא זה סובר שויצו שנאמר גבי אדם הראשון, הוא ציווי על עבודה זרה (כדאיתא בסנהדרין נ:). ועיקר הוכחת תנא דבי רבי ישמעאל היא מן הלשון 'אשר צוה ה' והלאה... – מכך שהזהירה תורה בלשון ציווי, וגם בע"ז נאמר ויצו. ועל כך הקשה, מנין שאשר צוה קאי על הציווי הראשון לאדם, שמא על ציווי שנצטוו במרה [שהרי דרשו (שם) זאת מכאשר צוך – במרה] (חדושי הנצי"ב. וע"ע הגהות מהר"ץ חיות; משך חכמה ברכה לג, ד"ה ולפי).

'אין מביאין אשם תלוי על עשה ועל לא תעשה שבמקדש' – מפשטות לשון המשנה נראה שיש חיוב 'עשה' על כל יחיד ויחיד כשהוא טמא ונמצא במקדש, לצאת משם [וכמו שנראה מדברי הרמב"ם בספר המצוות עשה לא]. שהרי לא פטרוהו אלא מ'אשם תלוי' – הא חיוב עשה יש לו, שאל"כ הלא אין שייך כלל לחייב חיוב כלשהו על דבר שאינו מוזהר בו.

הנחה זו סותרת לכאורה למשמעות הפשוטה בדברי רס"ג (בספר המצוות) שמצות שילוח טמאים מוטלת על הציבור ועל בית דין ואיננה מצוה פרטית, וכמשמעות הכתובים בסדר נשא. ולפי דבריו צריך לכאורה לדחוק ש'עשה' שנקטו כאן – לאו דוקא.

אך נראה שגם אם המצוה מוטלת על ב"ד ועל הציבור, אעפ"כ כל אדם על עצמו נידון כמו ב"ד, שהרי זה שחייבה תורה את הציבור והב"ד הוא מפני שהם השולטים, ולהם הכח והיכולת להשגיח ולכפות את העם לעשות כתורה, אם כן כל אדם לגבי עצמו יש לו כח ב"ד, שהרי הוא השליט על עצמו לענין זה שיכול לטהר את המחנה מטומאת עצמו (עפ"י קהלות יעקב ח).

'אין חייבין על שמיעת קול ועל ביטוי שפתיים...' – על באור משנה זו, ע' אריכות רבה בשו"ת שרידי אש ח"א עמ' ססד (וע' גם בחדושי הנצי"ב כאן). וזו לשונו בסוף דבריו:

'הלכתי בדרך רחוקה של שקלא וטריא מעמיקה בסוגיית שני התלמודים וחילופי גירסאות ושינויי פירושים שבהן, כדי להגיע להבחנת המקורות מהם הורכבה משנתנו זו. זה מלמדנו שחקירת המשנה אינה פשוטה וקלה כל עיקר, ושאינן להגיע לוודאות בנוגע לחיבור המשנה על פי ביטויים ולשונות בודדים בלבד. גם בירור הנוסח המקורי של המשנה לא ייתכן על פי השוואות דפוסים וכתבי יד או ציטאטות של ראשונים בלבד, אלא

יש לרדת מקודם לעמקי ההלכות ולאחר עיון מעמיק וחודר בסוגיות התלמודיות הדנות במשניות אלו, יש לקבוע את הנוסח המקורי של המשנה הנידונה.

דף ט

'נשיא שנצטרע מהו, מידחא דחי או מיפטר פטיר' – הרש"ש פרש צדדי הספק [דלא כפרש"י]: האם נשיא שנצטרע אינו אלא נדחה מנישאותו, אבל עדיין נשאר עליו שם נשיאות [כלשון 'טומאה דחוייה בציבור' – ולא הותרה. ע' יומא ו], או שמא מיפטר פטיר – לגמרי מן הנשיאות. (כדרך פירוש זה יש בתוס' רא"ש להלן (יב: ד"ה מידחא) בשם הרמ"ה, אודות ספק הגמרא שם 'מידחא דחי או מיפטר פטר').

'אמר ליה: דילך או דגזא' – הרש"ש כתב לפרש שהספק לא נפשוט, רק אמר לו: ספק זה, משלך הוא או של החכם 'גזא' (ע' יבמות מה:).

'זה קרבן אהרן ובניו – זו באה חובה לו ואין אחרת באה חובה לו. ואימא כי ממעט ליה רחמנא מדלי דלות ומאי ניהו עשירית האיפה, אבל עניות ועשירות לא מעטיה רחמנא' – אעפ"י שאמרנו לעיל שאין הכהן המשוח עני, יכול להיות באקראי שהעני מסיבה כלשהי ועדיין לא הספיקו להעשירו. הלכך שייך למעט דלי דלות אצל כהן משיח, ושייך מקרה לחייבו בעניות. תדע, שהרי להלן בברייתא רבי שמעון מחייב נשיא בעולה ויורד אף בדלי דלות. ומכל מקום אמר ריה"ג לעיל יצא נשיא ומשיח, מאחר ואין דרכם לבוא לידי עניות (מרומי שדה. וכמו שדייקו מלשון רש"י בכריתות (ב: ד"ה משום) 'עניות בנשיא לא שכיחא', אבל שייכת. ע' קה"י ט, ה).

'אשם תלוי, היחיד והנשיא חביבין ומשיח ובית דין פטורין' – ואפשר שכל יחיד ויחיד מביא אשם תלוי עד שיוודע לבית דין החטא, למאן דאמר יחיד שעשה בהוראת בית דין חייב, שהרי כרגע אין כאן חיוב בית דין, והרי זה כשאר ספק אכילת חלב. [וכדרך שכתב הרמב"ם שאם נעלם דבר וחטאו רוב ציבור ונודע החטא לחוטאים ולא לבית דין, מביא כל יחיד ויחיד חטאת, אעפ"י שאם יודע אחר כך לב"ד, יהא דינם בפר. הכא נמי כל עוד לא נודע החטא, חייב כל יחיד ויחיד] (עפ"י חזון איש).

*

והנה לענין הוראות ותקנות, גם בית דין הגדול דבזמן הזה יש לו כל כח ב"ד הגדול שבלשכת הגזית, לבד דיני קרבן וחיוב מיתה לזקן ממרא, אבל איסור זקן ממרא יש, כמפורש בירושלמי פ"ב דע"ז ה"ב שעל היתר השמן שהתירו ר"י נשיאה ובית דינו שהיו זמן רב אחר חורבן בית המקדש, שלא רצה רב לקבל, אמר ליה שמואל דאנא כתב עליך זקן ממרא, והובא בתוס' (ע"ז דף ל"ו ע"א ד"ה אשר), אבל אם כן צריך שיהיה ב"ד, ואחד מהן (= מתנאים שנאמרו ב'בית דין') שיהיה רק לשם שמים כדאיתא ברמב"ם ספכ"ד מסנהדרין על הדין שב"ד בכל מקום ובכל זמן מכין ועונשין הוראת שעה לחזוק הדת, צריך שיהיה לש"ש, ולכאורה מאי שנא מכל המצות שצריך לעסוק בהם אף שלא לשמה – אבל הוא מטעם דשלא לשמה הוא כמו אגרא ושוחד, ודיינא דמקבל אגרא לאו דיינא הוא כדכתבו התוס' בכתובות דף פ"ה...

כגון הוא בחלב המכסה את הקרב והם בחלב שעל הדקים – ספק. [ובמקרה זה האחרון אמרו 'אם תמצא לומר' שמצטרף עם הציבור].

כהן משוח שנסתמך על הוראת בית דין ועשה על פיהם, בין שהיה מופלא בין שאינו מופלא – כתב החזו"א שדינו כחוטא בשגגת מעשה גרידא ופטור מכלום, ואינו משלים לרוב ציבור. [ומכלל דבריו משמע שאפילו קדם והורה לעצמו לפנייהם, כל שחטא לאחר שהורו, הרי זה כעושה על פיהם וכשגגת מעשה גרידא. וצ"ע]. ואולם בדעת הרמב"ם (עפ"י הירושלמי, וכאביי) כתב להפך, שאין מתכפר עם הציבור אלא כשידע הוראתם ועשה במה שהורו ממש.

דף ז

י"ד. א. מה המשותף והשונה בדין קרבן הבא על חטא, לאחד מן העם שחטא, לכהן משיח ולנשיא? ומה ביניהם ובין ציבור שחטא?

ב. מה המשותף והשונה בין חטא עבודת כוכבים לשאר חטאים שזדונם כרת, לענין חיוב קרבן?

א. קרבן חטאת (קבועה) של יחיד בשגגת מעשה בכל המצוות אשר לא תעשינה – כשבה או שעירה. ובעבודת כוכבים – שעירה.

הנשיא, בכל המצוות בשגגת מעשה – מביא שעיר. ובעבודת כוכבים – שעירה.

כהן משיח, בכל המצוות בהעלם דבר עם שגגת מעשה – מביא פר, ובשגגת מעשה לבד – פטור. ובעבודת כוכבים מביא שעירה, לרבי – בשגגת מעשה, ולחכמים – רק בהעלם דבר, כמו שנתבאר לעיל.

הציבור מביא פר לחטאת בהעלם דבר. ובעבודת כוכבים – פר לעולה ושעיר לחטאת.

[קרבן חטאת 'עולה ויורד' – אינו בציבור ולא בכהן משיח, ויש מי שאומר שכהן משיח מביא 'עולה ויורד'. וכן נחלקו תנאים בנשיא וכפי שיפורט להלן ח-ט].

אשם ודאי – שוה לכל נפש; יחיד כהן-משיח ונשיא. אשם תלוי ישנו ביחיד ובנשיא אבל לא בכהן משוח. ואין אשם בציבור כלל.

ב. כאמור, כל נפש החוטאת בעבודת כוכבים בשוגג – מביאה שעירה. משא"כ בשאר מצוות אשר לא תעשינה, היחיד מביא כשבה או שעירה, הנשיא מביא שעיר, והכהן המשוח [בהעלם דבר] פר.

ובציבור, בהעלם דבר בכל המצוות מביאים פר לחטאת, ובעבודת כוכבים פר לעולה ושעיר עוים לחטאת. כאמור לעיל לדברי רבי, הכהן המשיח מביא קרבן לעבודת כוכבים בשגגת מעשה גרידא, משא"כ בשאר מצוות אינו מביא אלא בהעלם דבר.

לענין שאר דברים, שוים הקרבנות הבאים על כל המצוות ועל עבודת כוכבים: לעולם אין חייבים קרבן אלא בדבר שזדונו כרת. וכן דיני ההוראה והעלם דבר וכו' שוים בשניהם (מעני מעיני לגורה שוה).

דפים ח – ט

טו. א. באלו חטאים חייבים ב"ד שהורו, או משיח או נשיא, להביא את קרבנם המיוחד להם?

ב. חטאים שחייבם בקרבן 'עולה ויורד' – מה דינם בציבור שחטאו בהוראה, בכהן משיח ובנשיא?

ג. על אלו חטאים בא אשם תלוי?

א. אין ב"ד חייבים להביא פר, ובעבודת כוכבים פר ושעיר, אלא בהוראת דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת קבועה [להוציא קרבן חטאת 'עולה ויורד'], אבל בשאר חטאים – פטורים. (דרשו מגזרה שוה עליה עליה מאיסור אחות אשה, או מהקש כל התורה לעבודת כוכבים מתורה אחת יהיה לכם... והנפש אשר תעשה...).

הורו ב"ד ב'עשה', אעפ"י שעל ידי הוראתם נתגלגל מכשול בדבר שיש בו כרת – פטורים. כגון שהתירו ביאה סמוך לוסתה, וכתוצאה מכך ארע שראתה בשעת תשמיש (עפ"י ר"ן שבועות יח, והביאו משל"מ יד, ב).

וכן הכהן המשיח כציבור (לאשמת העם), אינו חייב אלא בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת קבועה. ורבי עקיבא מחייב כהן משיח בפר גם בחטאים שחיוכם קרבן 'עולה ויורד' (רב פפא).
כן היא הגירסה שלפנינו. והתורא"ש מחק זאת וסובר שלרע"ק פטור לגמרי. ואפשר שכן היא דעת הראב"ד (ע' בספר 'הורה גבר').

הנשיא – מביא את קרבנו המיוחד לו, שעיר, רק בדברים שזדונם כרת ושגגתם חטאת קבועה. ולדברי רבי אלעזר (כהסבר רבי יוחנן), גם בטומאת מקדש וקדשיו מביא שעיר.

ב. כאמור, הציבור אינו מביא קרבן בדברים שדינם ב'עולה ויורד'.

וכל אחד מהחוטאים מביא קרבן עולה ויורד – למאן דאמר יחיד שעשה בהוראת ב"ד חייב. ולמ"ד ישעיה"ד פטור – פטורים (כ"ג לכאורה).

כהן משוח; לדברי רבי יוסי הגלילי – פטור בכולם (לפי שאינו בא לידי עניות. וכן מפורש ברש"י). לדברי רבי עקיבא (כפי שאמר רב פפא. ותורא"ש מחק הגרסה) – מביא פר (ודוקא בהוראה, לא בשגגת מעשה גרידא. כ"ג לכאורה). ולרבי שמעון – חייב בקרבן 'עולה ויורד', מלבד בטומאת מקדש וקדשיו שפטור (ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל – יצא זה שאין חטאתו שוה לשאר יחידים שבקהל). ואף בשמיעת קול וביטוי שפתיים – אינו חייב אלא או בעשירות או בעניות אך לא בדלי דלות (רב הונא בריה דר"י).
נשיא – לרבי יוסי הגלילי פטור בכולם (לפי שאינו בא לידי עניות. רבי ירמיה). לר' עקיבא – חייב ב'עולה ויורד' מלבד בשמיעת קול, לפי שאינו מעיד. ולר"א – הנשיא מביא שעיר בטומאת מקדש וקדשיו (ר' יוחנן).

יש מי שצדד בדעת רש"י [דלא כתורא"ש ועוד], שלפי סוגיא דידן [ולפי דעה אחת בירושלמי, דלא כסוגיות בריש כריתות ובשבועות כד] לרבי אלעזר, אם יימצא נשיא שהוא עני – יביא קרבן עני על טומאת מקדש וקדשיו. לא אמר ר"א שהנשיא בשעיר אלא באופן הרגיל שהוא עשיר (ע' קהלות יעקב ט).

ג. אשם תלוי בא על 'לא הודע' בחטאים שזדונם כרת ושגגתם חטאת קבועה. (כן דרשו מגזרה שוה 'ואשם, ומצות ה' אשר לא תעשינה' אשם-תלוי מציבור), ולא בדברים שדינם ב'עולה ויורד' [מלבד לפי מתניתא ששנה תנא לפני רב ששת, אשם תלוי בא על טומאת מקדש וקדשיו [כרבי אלעזר]. והקשה על כך רב ששת מדברי רבי יוחנן].